

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства пов'язаний із забезпеченням його системності та узгодженості суспільних інтересів. Важливе значення у цьому процесі має вплив соціальних норм як засобів соціального регулювання. Системність суспільства об'єктивно потребує соціального регулювання, що характеризується рядом особливостей і закономірностей, які зумовлюються як потребами цієї суспільної системи, так і особливостями виникнення і становлення національних держав, що функціонують у межах соціальних систем і впливають на їх розвиток. З появою держави визначилась необхідність у соціальному регуляторі, що дав би можливість забезпечити в умовах ускладнення суспільного життя та функціонування суспільства як складної, динамічної, цілісної системи та реалізувати цивілізований гуманістичний принцип – закріпити та гарантувати статус особи та її індивідуальну свободу. Саме таким засобом і стало право як нормативний регулятор, що забезпечує правовий вплив на суспільство.

Правовий вплив зумовлюється системою об'єктивних і суб'єктивних факторів, зумовлює дію права на основні сфери суспільної дійсності, є засобом формування суспільної свідомості та має певний рівень ефективності. Важливість правового впливу для суспільства зумовлює актуальність, теоретичну й практичну значущість з'ясування його сутності та факторів і умов ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми сутності правового впливу, його ознак, елементів механізму, значення для суспільства, методів та способів впливу були предметом дослідження у роботах А. Денисової, Т. Дідича, С. Бобровник, О. Дзейко, О. Мельник, О. Петришина, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, П. Рабіновича, Т. Тарахонич, Ю. Шемшученка.

Науковий аналіз проблем правового впливу в теоретичних працях вчених надав можливість визначити реальний стан проблем та окреслити питання, що потребують подальшого наукового пошуку. Однією із них є ефективність правового впливу.

Метою статті є з'ясування сутності правового впливу; визначення факторів та умов, що зумовлюють його ефективність; критеріїв ефективності правового впливу та шляхів її підвищення.

Методи дослідження складала система філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-наукових методів. Діалектичний метод сприяв дослідженню правового впливу як динамічної категорії та залежності ефективності від рівня розвитку суспільства та системи об'єктивних і суб'єктивних факторів. Ідеалістичний метод зумовив виокремлення суб'єктивних факторів, що зумовлюють певний рівень ефективності правового впливу. Логічний метод сприяв з'ясуванню причинно-наслідкових зв'язків у процесі реалізації правового впливу та його ефективності. Аксіологічний метод визначив правовий вплив як суспільну цінність, інституційний метод було покладено в основу аналізу умов ефективності правового впливу, структурно-функціональний метод забезпечив дослідження форм прояву та критеріїв ефективності правового регулювання. Формально-догматичний метод забезпечив обґрунтування понять і правових категорій, визначення ознак ефективності правового впливу, метод моделювання забезпечив формування теоретичних моделей ефективного правового впливу.

Основні результати дослідження. З'ясування важливості та соціальної цінності права зумовлює необхідність дослідження проблем сутності правового впливу та шляхів підвищення його ефективності.

Вирішення поставленого завдання є неможливим без відповідної наукової основи, а тому дослідження наукових засад ефективності правового впливу визначається наявністю теоретичних розробок фундаментальних проблем наукового характеру. Насамперед з'ясування потребує категорія «вплив». З точки зору етимологічного сприйняття це дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета [1, с. 382]. Виходячи з цього визначення, можемо ствер-

джувати, що правовий вплив є дією права на особу, суспільство і державу з метою упорядкування їх взаємодії та забезпечення суспільного порядку.

Зазначимо, що в сучасній юридичній науці відсутнє єдине доктринальне визначення правового впливу на категоріальному рівні. Існуючі уявлення можливо класифікувати на:

– *діяльнiсний* – вплив на предмети за допомогою системи дій: сукупність усього процесу впливу права на суспільне життя, свідомість, поведінку людей за допомогою як правових, так і не правових засобів;

– *цiлеспрямовуючий* підхід пов'язується з метою впливу – доведення до відома учасників позиції держави стосовно дозволеної, необхідної забороненої поведінки; формування усвідомленого ставлення суб'єктів до права як соціальної цінності [2, с. 230–231];

– *формальний* підхід пов'язує вплив права не лише із цілеспрямованим визначенням юридичними засобами характеру поведінки учасників суспільних відносин, а й усіма іншими формами дії права на свідомість і поведінку людей [3, с. 212];

– *результативний* визначає правовий вплив як результативну, нормативно-організаційну дію правових засобів та інших правових чинників на суспільні відносини [4, с. 20];

– *змістовий* акцентує увагу на таких напрямках впливу права, як правове інформування, правове виховання та правова культура [5, с. 98];

– *інформаційно-психологічний* підхід характеризує правовий вплив як можливість формування за допомогою правової інформації певних мотивів поведінки суб'єктів;

– *виховний* ґрунтується на впливі правової дійсності на внутрішній світ суб'єкта, на формування в їх свідомості ціннісних орієнтацій, на правове виховання особи;

– *соціальний* підхід розглядає правовий вплив як результат формування соціального середовища [6, с. 13];

– *інституційний* підхід конкретизує засоби правового впливу, що є спеціально-правовими (норми права, правовідносини, акти реалізації і застосування права) та інші правові явища (правосвідомість, правова культура, правові принципи, правотворчість) як засоби забезпечення правового впливу [7, с. 16];

– *функціональний* підхід визначає правовий вплив як дію права, що базується на функціональній спрямованості права, зокрема на його інформаційній, орієнтаційній, мотиваційній, регулятивній та охоронній функціях [8, с. 60].

Виходячи з узагальнення існуючих уявлень про правовий вплив, можемо обґрунтувати власне бачення цієї категорії. На нашу думку, правовий вплив – це реальна дія права на процес життєдіяльності суспільства та поведінку суб'єктів права за допомогою спеціально правових засобів і неправових явищ з метою забезпечення ціннісно-орієнтаційних позицій щодо цінності права, можливості реалізації інтересів суб'єктів шляхом їх правомірної діяльності та усвідомленого ставлення суб'єктів до покладених на них обов'язків.

Керуючись цим розумінням правового впливу, можемо виокремити особливості цієї категорії: правовий вплив поширюється на суспільство, що становить його соціальну основу; об'єктом впливу є не лише реальна поведінка суб'єктів, а і її свідомість; передбачає не лише реальні, а й програмні наслідки дії права; поширюється на всіх суб'єктів права, незалежно від реалізації ними суб'єктивних прав та юридичних обов'язків; не має обов'язкового характеру та може бути пов'язаний із можливістю застосування примусових засобів; спричиняє інформаційний і ціннісно-орієнтаційний вплив на суб'єктів; забезпечує реалізацію інформативної та виховної функції права; формує уявлення суспільства про право як соціальну цінність; є засобом вироблення стандарту поведінки, формування правової культури та законслухняності громадян; сприяє формуванню таких правових цінностей, як правова свідомість, правова поведінка та юридична практика; може здійснюватися поза регламентацією дій учасників суспільних відносин [9, с. 50]; включає правове регулювання як важливий елемент; джерелом впливу може бути навіть окремий суб'єкт; не має імперативних рамок здійснення; не належить до обов'язків людини, тому не забезпечується юридичною відповідальністю.

Саме запропонованим нами визначенням будемо керуватися при з'ясуванні ефективності цієї категорії. Для цього ми повинні з'ясувати сутність категорії «ефективність». У філологічному зна-

ченні ефективний визначається як такий, що приводить до потрібних результатів, наслідків, має найбільший ефект (результат, наслідок певних сил, дій, заходів) [1, с. 653].

У сучасній юридичній літературі дослідженою є ефективність права та правового регулювання. Ефективність правового впливу досліджена фрагментарно. На нашу думку, ефективність правового впливу є ступінь результативності дії права, зумовлена системою об'єктивних і суб'єктивних чинників, що має вияв у співвідношенні передбачуваних результатів впливу правотворчості, правореалізації, правосвідомості та інших елементів правового впливу та фактичними результатами забезпечення суспільного порядку, сприйняття права суб'єктами як суспільної цінності.

На нашу думку, саме ефективність правового впливу визначає: дієвість національної правової системи; спроможність права відображати, закріплювати та урівноважувати суспільні інтереси; співвідношення витрат щодо створення права та результату його дії; залежність соціального результату дії права від зусиль, спрямованих на його досягнення; недоліки правового впливу та надає можливість обґрунтувати шляхи їх подолання; ступінь відповідності правового впливу об'єктивно зумовленим суспільним потребам; наявність протиріч і колізій елементів механізму правового впливу; потреби в розумному обмеженні правового впливу на суспільство; ступінь збалансованості публічно-правового та приватно-правового впливу; можливість забезпечення справедливого впливу права; з'ясувати спрямованість правового впливу на забезпечення прав людини та принципу верховенства права; передбачити негативні наслідки дії права та запобігти їх настанню; обґрунтувати шляхи вдосконалення правового впливу та правового регулювання як важливої його складової.

Важливого значення для дослідження правового впливу має з'ясування факторів, що зумовлюють його ефективність. Під такими факторами розумітимемо чинники об'єктивного і суб'єктивного характеру, що визначають дієвість правового впливу та зумовлюють його значущість як важливого засобу забезпечення системності суспільства. Складність цих факторів, як і самого правового впливу, надає можливість розглянути найосновніші з них. При цьому не будемо забувати, що ефективність правового впливу залежить від рівня розвитку суспільної дійсності. Адже повноцінно ефективний правовий вплив залежить від рівня розвитку економічних, політичних, соціальних, культурних відносин, які є важливою основою втілення правових вимог у суспільну практику.

Обмеженість наукової статті певним обсягом надає можливість приділити особливу увагу таким проблемам і факторам ефективності правового впливу, як законодавство, механізм правового впливу та правосвідомість.

Ефективність правового впливу зумовлюється ефективністю механізму такого впливу, який є сукупністю специфічних правових засобів, метою яких є втілення правових норм у юридичну практику та поведінку суб'єктів права. На нашу думку, механізм правового впливу може бути дослідженим у двох аспектах, а саме: інституційному та змістовому. В інституційному вимірі цей механізм збігається з механізмом правового регулювання та пов'язується з нормами та принципами права, нормативно-правовими актами, правовідносинами, актами тлумачення та застосування права, законністю, правовою поведінкою та юридичною відповідальністю. Саме цей масив правових інституцій зумовлює безпосередній вплив на ефективність дії права, адже від дієвості кожної з них залежить узгодженість, системність і реальність безперебійного та ефективного впливу права на процес життєдіяльності суспільства.

З огляду на те, що основу правового впливу становить законодавство держави, норми якого втілюються в суспільну практику, дослідження факторів ефективності правового впливу необхідно розпочати із умов ефективності зовнішнього виразу правових норм – законодавства. Його ефективність зумовлюється:

- бумом сучасної законотворчої діяльності, що спричиняє наявність розгалуженої сукупності розрізнених актів, що є несистематизованими, а часто й суперечними;
- появою нових галузей права, що мають дещо штучний характер та зумовлені відсутністю єдиної наукової доктрини розвитку правового регулювання;
- наявністю прогалин законодавчого регулювання, подолання яких часто забезпечується підзаконними актами;
- дією надзвичайного законодавства, спричиненого об'єктивними причинами, пов'язаними з воєнним станом;

- відображенням у законодавстві суспільних потреб та інтересів з метою їх закріплення та забезпечення доцільної рівноваги;
- передбаченню в законодавстві соціальної ефективності діючих актів та шляхів її забезпечення;
- нормативне закріплення механізмів реалізації норм права, охорони та відновлення суб'єктивних інтересів;
- забезпеченням необхідної якості закону, що відповідає вимогам мови права та юридичної техніки;
- предметною визначеністю діяльності правотворчого органу, що пов'язується з розробкою і прийняттям спеціального нормативно-правового акта;
- чітким визначенням мети кожного акта вищої юридичної сили, досягнення якої повинно забезпечуватися правореалізаційною практикою.

Важливим є з'ясування змістового наповнення механізму правового впливу, адже його напрями мають суттєве значення для забезпечення ефективності правового впливу, а саме:

- інформаційно-психологічний напрям впливу пов'язується із діяльністю медіа, офіційним оприлюдненням текстів нормативних документів, що забезпечують доведення інформації суб'єктам права щодо змісту їх можливої та необхідної поведінки; механізму реалізації, захисту та відновлення суб'єктивних прав; застосування примусових засобів до суб'єктів, винних у скоєнні правопорушень. Основними факторами, що зумовлюють ефективність цього напрямку правового впливу, є: чітка визначеність мети правового впливу, повне надання інформації щодо змісту прав та обов'язків суб'єктів, прийняття актів, що можуть бути усвідомлені суб'єктами права, нормативне закріплення механізму реалізації правових велінь;

- ціннісно-мотиваційний напрям механізму правового впливу забезпечує усвідомлене ставлення суб'єкта до права як соціальної цінності та формування мотивації до певного виду правової поведінки. Саме позитивно зорієнтована мотивація є виявом суб'єктивного інтересу до усвідомлення правових вимог і формування позитивної мотивації щодо правомірної поведінки. Ефективність правового впливу у цьому аспекті буде пов'язана з можливістю формування у суб'єкта правової мотивації, актуалізацією потреби дотримання правових велінь, подолання правового нігілізму, забезпечення активних форм правового виховання та спонукання до соціально активної поведінки, усвідомлення цінності як власної свободи, так і свободи інших суб'єктів права;

- нормативний вплив права пов'язується з наявністю системи правових засобів, основними серед яких є стимули та обмеження; чітким визначенням повноважень органів держави та посадових осіб, пов'язаних із правоутворенням і реалізацією права; ефективним і злагодженим функціонуванням механізму правового регулювання; доцільною взаємодією в процесі правового впливу норм права та норм моралі, звичаїв, політичних, релігійних і корпоративних норм.

Забезпечення інформаційного, психологічного та виховного аспектів впливу права суттєво підвищує роль загальносоціальних його чинників. Серед них важливого значення набуває правосвідомість. Правосвідомість розумітимемо як засіб вольового відображення ідей, принципів, змісту права, які визначають ставлення суб'єктів до права як засобу забезпечення їх інтересів та соціальної цінності.

Визначимо роль правосвідомості як фактору забезпечення ефективності правового впливу. Вона полягає у тому, що правосвідомість:

- відображає стійке позитивне ставлення до права та практики його впливу;
- формує певну солідарність з правовими вимогами, розуміння справедливості їх впливу та дотримання правового закону;
- відображає сутність знань та емоцій стосовно фактичного та бажаного стану правового впливу;
- впливає на оцінку правового впливу з точки зору якості норм, що його забезпечує та діяльності органів держави, які гарантують реальність правового впливу;
- визначає роль правової поведінки як фактору забезпечення правового впливу та умов, що впливають на усвідомлене дотримання правових вимог;
- формує уявлення про правову дійсність та її ціннісні засади;
- забезпечує уявлення щодо можливого існування позаправових неписаних правил і установок та їх впливу на процес дії права;

– надає можливість розуміти правовий вплив як сукупний продукт взаємодії суб'єктів, кожний з яких усвідомлює не лише зміст наданих прав, покладених обов'язків чи наявних інтересів, а й меж їх реалізації та ставлення до власних обов'язків як засобу гарантування прав інших осіб;

– відображає прагнення суб'єкта до правової освіченості, знань про право і його змістове наповнення;

– забезпечує критичне і логічне правове мислення, що забезпечує від бездумного «машинально-го» виконання правових вимог;

– відтворює у свідомості суб'єкта закріплені у праві культурні, духовні цінності суспільства; акцентує увагу суб'єктів права на усвідомленні відносин, що потребують нормативного впливу та тих відносин, що закріплені правовою нормою [10, с. 346];

– визначає роль свідомості на всіх етапах правового впливу – правоутворенні, правореалізації, правотлумаченні, правозастосуванні;

– забезпечує сприйняття правового впливу як динамічної, суспільно значущої фундаментальної правової інституції.

Отже, правосвідомість є важливим фактором, що зумовлює ефективність правового впливу з точки зору його усвідомленого сприйняття як соціальної цінності та формування усвідомленої потреби реалізувати суб'єктивні правові інтереси шляхом правомірної поведінки.

Висновки. Правовий вплив є важливим аспектом втілення норм права у суспільну практику. Його ефективність залежить від різноманітних факторів, основними серед яких є цілеспрямованість правового опосередкування суспільної взаємодії; оцінка соціальної корисності права та результатів його дії; посилення соціального спрямування впливу права; ефективність законодавства як нормативної основи цього впливу; вдосконалення інформаційно-психологічної та ціннісно-мотиваційної дії права; належний рівень сприйняття права та правової свідомості, що забезпечує формування мотивації досягнення правових інтересів правомірною поведінкою суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х томах. Київ: Аконтіт, 2008. Т. 1. 926 с.
2. Мала енциклопедія теорії держави і права. Київ: Кондор, 2012. 368 с.
3. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М. В. Цвіка та О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
4. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 208 с.
5. Загальна теорія права: нормативний курс / за ред. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком-Інтер, 2023. 596 с.
6. Тарахонич Т. І. Правове регулювання та правовий вплив як юридичні категорії: співвідношення понять. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 10–14.
7. Кельман М., Кельман Р. Доктринальні підходи до розкриття поняття «правове регулювання». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 3 (39). С. 13–19.
8. Шилінгов В. С. Правовий вплив: теоретико-правове дослідження. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 3 (12). С. 57–63.
9. Денисова А. М. Механізм і засоби правового впливу (теоретико-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 181 с.
10. Тарахонич Т. І. Правосвідомість та її місце в механізмі правового впливу. *Альманах права. Теоретичні засади розвитку правової свідомості: сучасні виклики*. Київ, 2014. Випуск 5. С. 344–349.

Referense

1. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy. U 3-kh tomakh. Kyiv: Akonit, 2008. T. 1. 926 s.
2. Mala entsyklopediia teorii derzhavy i prava. Kyiv: Kondor, 2012. 368 s.
3. Zahalna teorii derzhavy i prava: pidruchnyk / za red. M. V. Tsvika ta O. V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo, 2009. 584 s.
4. Melnyk O. M. Pravove rehuliuвання ta shliakhy pidvyshchennia yoho efektyvnosti: Dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2004. 208 s.
5. Zahalna teoriia prava. Normatyvnyi kurs: pidr. red. S. V. Bobrovnyk. Kyiv: Yurinkom-Inter, 2023. 596 s.
6. Tarakhonych T. I. Pravove rehuliuвання ta pravovyi vplyv yak yurydychni katehorii: spivvidnoshennia poniat. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2009. № 4. S. 10–14.

7. Kelman M., Kelman R. Doktrylni pidkhody do rozkryttia poniattia «pravove rehuliuвання». *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhniky»*. Seriya: «Yurydychni nauky». 2023. № 3 (39). S. 13–19.
8. Shylinhov V. S. Pravovyi vplyv: teoretyko-pravove doslidzhennia. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys: naukovyi zhurnal*. 2023. Vyp. 3 (12). S. 57–63.
9. Denysova A. M. Mekhanizm i zasoby pravovoho vplyvu (teoretyko-pravove doslidzhennia): dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2011. 181 s.
10. Tarakhonych T. I. Pravosvidomist ta yii mistse v mekhanizmi pravovoho vplyvu. *Almanakh prava. Teoretychni zasady rozvytku pravovoi svidomosti: suchasni vyklyky*. Kyiv, 2014. Vypusk 5. S. 344–349.

Дубас В. М. Ефективність правового впливу

Виходячи з узагальнення існуючих уявлень про правовий вплив, обґрунтовано власне бачення цієї категорії. Правовий вплив визначено як реальну дію права на процес життєдіяльності суспільства та поведінку суб'єктів права за допомогою спеціально-правових засобів і неправових явищ з метою забезпечення ціннісно-орієнтаційних позицій щодо цінності права, можливості реалізації інтересів суб'єктів шляхом їх правомірної діяльності та усвідомленого ставлення суб'єктів до покладених на них обов'язків.

Ефективність правового впливу визначена як ступінь результативності дії права, зумовлена системою об'єктивних і суб'єктивних чинників, що має вияв у співвідношенні передбачуваних результатів впливу правотворчості, правореалізації, правосвідомості та інших елементів правового впливу та фактичними результатами забезпечення суспільного порядку, сприйняття права суб'єктами як суспільної цінності.

З огляду на те, що основу правового впливу становить законодавство держави, норми якого втілюються в суспільну практику, дослідження факторів ефективності правового впливу необхідно розпочато із умов ефективності зовнішнього виразу правових норм – законодавства. Досліджено інформаційно-психологічний напрям впливу, ціннісно-мотиваційний напрям механізму правового впливу, нормативний вплив права. Визначено роль правосвідомості як фактору забезпечення ефективності правового впливу.

Правосвідомість охарактеризована як важливий фактор, що зумовлює ефективність правового впливу з точки зору його усвідомленого сприйняття як соціальної цінності та формування усвідомленої потреби реалізувати суб'єктивні правові інтереси шляхом правомірної поведінки.

Ключові слова: право, правовий вплив, правове регулювання, механізм правового впливу, законодавство, правосвідомість, ефективність.

Dubas V. M. Effectiveness of legal influence

Based on the generalization of existing ideas about legal influence, the own vision of this category is substantiated. Legal influence is defined as the real effect of law on the life process of society and the behavior of subjects of law with the help of special legal means and non-legal phenomena with the aim of providing value orientation positions regarding the value of law, the possibility of realizing the interests of subjects through their legitimate activities and the conscious attitude of subjects objects to the duties assigned to them.

Guided by this understanding of legal influence, we can single out the features of this category: legal influence extends to society, which forms its social basis; the object of influence is not only the real behavior of subjects, but also their consciousness; provides not only real, but also programmatic consequences of the action of the law; applies to all legal subjects, regardless of their implementation of subjective rights and legal obligations.

The effectiveness of legal influence is defined as the degree of effectiveness of the action of law, determined by a system of objective and subjective factors, which is manifested in the ratio of the expected results of the influence of law-making, law enforcement, legal awareness and other elements of legal influence and the actual results of ensuring social order, perception of the right of subjects objects as public value.

Considering the fact that the basis of legal influence is state legislation, the norms of which are embodied in social practice, the study of the factors of the effectiveness of legal influence must be started from the conditions of the effectiveness of the external expression of legal norms – legislation.

It is important to find out the content of the mechanism of legal influence, because its directions are essential for ensuring the effectiveness of legal influence.

Legal awareness is characterized as an important factor that causes the effectiveness of legal influence from the point of view of its conscious perception as a social value and the formation of a conscious need to realize subjective legal interests through lawful behavior.

Key words: law, legal influence, legal regulation, mechanism of legal influence, legislation, legal awareness, efficiency.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-548-553